

SHAXS MA'NAVIY KAMOLOTI SHAKLLANISHINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ibragimov Sanjar Saidovich

Buxoro inavatsiyalar universiteti magistri

Annotatsiya: Jamiyat bilan shaxsning munosabatlari, erkinligi uning xuquqi va burchlari, insoniy qadriyatlarini haqidagi muammolar barcha tarixiy davrda xam buyuk mutaffakirlarining etiborda turgan eng muhim masalalaridan bo'lib hisoblangan.

Annotation: The relationship of a person with society, his freedom, his rights and duties, the problems of human value were considered to be among the most important issues that the great mutaffakirs of stood in the reach of all historical times.

Kalit so'zlar: shaxs, ijtimoiy, o'spirinlik, obyekt, kamoltopish, irsiyat, muhit.

Key words: personality, social, adolescence, object, maturation, heredity, environment.

Shaxs shakllanishi va rivojlanishi to'g'risida tushuncha Inson, odam, shaxs ko'plab fanlarning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Shaxs deganda muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi, ongi yuksak taraqqiy etgan, ijtimoiy taraqqiyotda ishtirok etuvchi odamgina shaxs deyiladi. Shaxsning eng asosiy belgisi-uning ongli faoliyat egasi ekanligidir. Ma'lumki kishi ongi faqat jamiyatda, boshqalar bilan o'zaro munosabatda til yordamida ijtimoiy tajribani o'zlashtirishda shakllanadi. Binobarin shaxs ham faqat jamiyatdagina shaxsga aylanishi mumkin. Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxs nomini olishi uchun unga ijtimoiy-iqtisodiy hayot va tarbiya kerak. Shu boisdan pedagogika fani bolaning shaxs sifatida rivojlanishi, uning har tomonlama kamolga etish qonuniyatlarini, unga ta'sir etuvchi ob'ektiv va sub'ektiv omillarni, rivojlanish jarayoniga aloqador davrlarni aniqlashi kerak. Odamning mukammal inson bo'lib etishuvida o'zining maqsad asosidagi xatti-harakati, iroda sifatlarining kamol topishi natijasida ayrim nuqsonlarini bartaraf etishi, qiyinchiliklarni engib chiqishi mumkinligini bilishimiz zarur. Demak, inson hayot faoliyati davomida o'zgarib, shakllanib, rivojlanib boradi. Bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Shaxsning kamol topishida va uning xulqida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi hamisha ham bir xil bo'lavermaydi. Chunki uning xulqiga, munosabatlariga, aloqalariga, yoshi, bilimi, odatlari, tajribasi va vaziyat ham ta'sir etadi. Masalan, bir xildagi ta'sirlarga turli bola turlicha munosabatda bo'ladi, bu ayni paytda, bolaning ehtiyoji qandayligiga ham bog'liqdir. Shaxs ijtimoiy tajribani faol ravishda tahlil qiladi, o'zlashtiradi, o'zi uchun o'zgartiradi-bu jarayon davomida o'zi xam shaxs sifatida shakllanadi. Shaxs shakllanib borgan sayin tashqi ta'sirlar, shu jumladan ijtimoiy ta'sirlar ham uning ichki dunyosi, psixologiyasiga qarab turli

odamlarga turlicha ta'sir qiladilar. Masalan, bir xil baho turli o'quvchilarga turlicha ta'sir qiladi.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanishning o'zi nima? Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishning manbai qarama-qarashliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir, degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni birbiridan ajratib bo'lmaydi. Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga uning yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur.

Buyuk allomalarning bu merosidan to'liq foydalanish ularning nasihat va vasiyatlarini, na'naviy- axloqiy g'oyalarini yoshlar ta'lim-tarbiyasiga qo'llash, sho'rolar hukumronligi davrida man etildi. Bir necha asrlar davomida shakllanib hayot tajribasidan muvaffaqiyatli o'tgan milliy qadriyatlar va an'analarga loqaydlik bilan qaraldi, ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishga monelik bildirildi.

Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida qimmatli fikrlarini bildirgan. Ibn Sino bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida uy – ro'zg'or tutish masalalari xususida ham so'z yuritadi. Bolani tarbiyalash oila ota – onaning asosiy maqsadi va vazifasidir. O'z kamchiliklarini tuzatishga qodir bo'lgan ota – ona tarbiyachi bo'lishi mumkin. Axloqiy tarbiyada eng muxim vositalar bolaning nafsoniyatiga, g'ururiga tegmagan holda, yakkama – yakka suxbatga bo'lish unga nasihat qilishdir. Ibn Sino bolada axloqiy xususiyatlarni mehnat, jismoniy aqliy tarbiya bilan o'zviy birlikda shakllantirishni, uni inson qilib kamol toptirishda asosiy omil deb

Xulosa qilib aytganda pedagogika shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar irsiyat (biologik omil), muxit (ijtimoiy, tabiiy, psixologik,

ma'naviy...omillar), ta'lim tarbiya to'g'risidagi xulosalarni ancha ilgari ishlab chiqqan. Jamiyat taraqqiyotining turli davrida pedagogik ularning insonning shakllanishdagi ahamiyati va nisbati turlicha mafkuraviy-siyosiy ta'sirida izohlab kelgan. Tug'ma qobiliyatlarning irsiy berilishi, masalan, tabiat ilmida va unga muvofiq pedagogikada xam alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan: ichkilikboslikka berilgan ayrim oilalardagi bolalarda ba'zi bir irsiy kuchib utadigan ruxiy kasalliklariga chalinish xollari uchraydi. Sog'lom kishilar farzandlarida aqliy faoliyat darajasi va sifasi yuqori bulishi kuzatiladi. Shaxsning xamma ruxiy fazilatlari uning atrof muxit bilan muloqati natijasida insonni mexnat qilishdek xayotiy faoliyati natijasida qulga kiritiladi. Insonga tug'ma ravishda xatti-xarakatlarning xech qanaka ijtimoiy, noijtimoiy dasturlari berilgan emas. Har bir odam uchun shaxs sifatidagi fazilatlarning shakllanish jarayoni amalda noldan boshlanadi.

Adabiyotlar:

1. Mavlonova R. Pedagogika. -T.: 2002.- 80 str.
2. Pirmuxamedova M. Pedagogik mahorat asoslari.- T.: 2001.
3. Хожиева, Матлуба Шукуровна, and Бахтиёр Туйевич Хамраев. "Нравственное воспитание младших школьников." *Вопросы науки и образования* 10 (135) (2021): 41-45.
4. Ходжаев Болта Қурбонович, Хожиева Матлуба Шукуровна. "Фуқаролик маданиятининг инсон ҳаёти ва жамият тараққиётидаги ўрни: Ходжаев Болта Қурбонович, педагогика фанлари номзоди, доцент, Бухоро давлат университети, Хожиева Матлуба Шукуровна, Бухоро давлат университети педагогика кафедраси ўқувчиси." *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал* 5 (2022): 101-108.